

AZ ÍRÓ RABLÓ-PANDÚRT JÁTSZIK

Tar Sándor: Szürke galamb

Tar Sándornak, úgy látszik, elege lett belőle, hogy minduntalan a mélymagyar valóság legjobb dokumentaristájaként emlegették. Hogy mint ilyen szinte divatba jött, hivatkoztak rá mint bezzeg-gyerekekre a posztmodernnek rosszkódásai közben, olykor nagy kegyesen és kicsit talán irigyen maguk a posztmodernnek is. Már *A mi utcánkban* próbált kitörni Tar abból a sémából, amelybe, szigorúan következetes munkásságával, maga zárta magát: apokaliptikus távlatú és rafináltan kigondolt novellaciklust szerkesztett, és szabadjára engedte benne morbid humorát. Ugyanakkor őrizte, sőt tökélyre fejlesztette dokumentarista érényeit. A *Szürke galamb* című új „bűnregényében” Tar nem a valóságot veszi célba, hanem egy irodalmi műfajt, a bűnügyi regényt. Mintha meg akarná mutatni, hogy tud profi módon fikciós történetet írni, akár olyat is, amelyet a legjobban kötnek műfaji szabályok és konvenciók.

A *Szürke galamb* mindamellett nem szabályos krimi vagy thriller. Ez esztétikai (vagy egyszerűen csak szakmai?) szempontból a javára is szól, meg ellene is. Felemás könyvről van szó egyébként is, több okból. Kezdjük azzal, hogy a kis jelenetekből, történészmozaikból homályosan kibontakozó bonyodalom magva hamisítatlan bűnügyi cselekmény. Itt Tar, minden elterelő írói hadművelete ellenére, igazodik a konvencióhoz: rejtélyes halálesetek és gyilkosságok történnek, a zezzugosan kanyargó szálak felgöngyölíttetnek, és az utolsó oldalon kiderül, ki a gyilkos, illetve egy ördögien gonosz terv szerzője és végrehajtója.

Sokáig úgy tűnik, hogy a halmozódó balesetek és bűntények háttérében többen is állnak, illetve többféle aljas szándék kereszteződik. Van egy ember, a „Galambos Ember”, aki büntetett előéletű, és a különböző mérgek, vegyi anyagok, gyógy- és mérges növények nagy szakértője. Múltját, kilétét titkolva házimestere napjainkban egy toronyháznak, amely egy meg nem nevezett, de számos áruló jelből ítéletően Debrecennel azonosítható magyar városban áll. Az idős méregkeverő, aki egykor kislányán végezte halálos kísérleteit, most csendben, magányosan, észrevétlenül él, közmegelégedésre végzi házimesteri teendőit. Közben azonban továbbra is tanulmányozza és keveri mérgező szereit, és félig-meddig véletlenül megmérgez néhány galambot, amelyeken a veszethez hasonló tünetek lépnek fel. Ragadozókká válnak, és kíméletlen hajtóvadászatot indítanak galambtársaik ellen. Ezt talán még észre se venné a hétköznapi életét élő város, ha a galambok nem fertőznének meg néhány embert is, akik váratlanul vért kezdenek hányni, és rövid idő múlva elpusztulnak. A regény ennek a titokzatos és ijesztő járváynak a horrorisztikus képeivel kezdődik.

Van aztán egy másik ember is, az úgynevezett Nyúlshájú, aki szintén magányosan müködik. Szeretné megszerezni a tudós öregembertől drogait, közben pedig gyilkosságokat követ el hidegvérrel és nagy szakértelemmel. Van egy harmadik férfi, „aki Bátyó néven pénzért konfliktusok és más zavaros ügyek elintézését vállalta, ezen belül rablást, erőszakot, kényszerítést, akár ölt is. A Nyúlshájúhoz hasonlóan, ő is a vegyszerek megszerzésére törekedett, hogy cselekményeit egy ismeretlen eredetű betegség tüneteivel alcazza. (...) Végül itt van egy városnyi megzavart népség, aki némelyikét a pánik, a sokk,

valamint a bűn jelenléte kiforgatott labilis emberségéből, és az öngyilkossági járványok mintájára kipróbálták a bennük rejlő gyilkos ösztönöket.”

Mindezt a városi rendőrkapitányságon állapítják meg és összegzik így a regény vég-kifejelete előtt, kicsit az olvasó segítségére is, aki ekkorra már kezd belegabalyodni a rengeteg részlet szövevényébe. A fentiek közül mindenesetre senki sem főszereplője a *Szürke galamb*nak, még a „városnyi megzavart népség” sem, hanem éppen az a testület, amely a fenti tényállást rögzíti és vizsgálja: a rendőrség. A *Szürke galamb* nemcsak bűnregény, hanem „rendőrregény” is, ami – ha úgy tetszik – máris egyike a felemás vonásoknak. Tudniillik Tar meggyőző ugyan arról, hogy sokat tud a rendőrség működéséről, alapos valóságismerete kiterjed egy vidéki magyar város rendőrségének mai viszonyaira is, olyannyira, hogy kezdjük már sokallni az idevágó „találó” részleteket – de rendőrregénye egyben amerikaiasan sematikus is. A főszereplő rendőrök: a bátorságát és ravaszságát még öregkori hanyatlásában is őrző és „hősi halállal” elbukó ezredes, a rendelkezési állományba helyezést és magányos ordásként kóborló, iszákos Molnár hadnagy, a nő létere férfiakat megszégyenítően ügyes és talpraesett Malvin őrmester és az epizodisták mind az amerikai és egyéb „rendőrfilmek” kliséibe illenek – lehet, hogy szándékosan, de erről majd később. Amint szinte kihívóan sematikusak a rendőrök emberi viszonylatai is – itt kitüntetett szerepet játszik a kerges lelkű, meghasonlott, de rettenthetetlen és lelke mélyén szeretetre és családi békére vágyó Molnár hadnagynak, valamint a vígjátéki vonásokat viselő Malvin őrmesternek a tettegességek buktatói közben is ellenállhatatlanul bimbózó szerelme és egymásra találásuk happy endje, amelyet még elhagyott gyermekek nekik köszönhető révbe érése is bearanyoz.

Végül a tettes maga is a rendőrség soraiból kerül ki, ugyanis a végső nagy összecsapásban, amely szintén az akciófilmek dramaturgiáját idézi, kiderül, hogy a halálosztó Nyúlászú nem más, mint a már ismert Csiszár rendőr őrnagy, aki valahányszor rablólá vált pandúrból, öntapadó fóliával mű nyúlászát ragasztott az orra alá. Az őrnagy szemében Molnár hadnagy még egy emlékezetes szempárra is ráismer, amelyet annak idején, amikor az Apostolok nevű tizenkét fős kommandós osztag tagjaként különleges harci kiképzésben részesült, csak csuklya alatt láthatott ismeretlen társai egyikének egyedüli ismerős vonásaként. Molnár és Csiszár révén a helyi rendőrség jobbára kedélyes vagy groteszk színben láttatott képe titokzatos erők és szervezetek baljós jeleivel kerül érintkezésbe. Bár az író nem mondja ki, nyilván egy nemzetközi kommunista titkosszolgálat terroristáira gondol, akik a rendszerváltozás után szétszóródtak, de konspiratív módon mindmáig összetartanak, és elteszik láb alól, aki kényelmetlenné vált számukra. „Halott vagy, Csiszár, hallotta aztán a hadnagy hangját, halálra vagy ítélve, téged is kiirtanak a Szabad Döntnökök, mint mindenkit. Csak az ezredes és a börtön mentett volna meg a társaidtól, akik visszatértek a felszabadító mozgalmakból, és most a hatalom felé igyekezve takarítanak. Eltűntetnek a múlttal együtt.” Csiszár tudja ezt maga is, ezért lesz belőle Nyúlászú. Megpróbál elébe vágni az ellene irányuló merényleteknek. A cselekmény háttérében ukrán gengszterek, olajszőkitő keresztapák is áldozatul esnek gyilkos szakértelmének, akiket bizonyára szintén a „Cég” uszít ellene. A hibát Csiszár azzal követi el, hogy kinyírja az ezredest is, akit ki nem állhat.

Mindezt igazi krimiről szólván nem is illene így kitergetetni, de bármennyire adottak is a krimikellékek a *Szürke galamb*ban, mégsem lehet őket eléggé komolyan venni. A *Szürke galamb*, Tar feltehető szándéka szerint, olyan dupla fenekű krimi, amely eleget is akar tenni a műfaj követelményeinek, meg parodizálná is őket. Az író nemcsak hősévé játszat rabló-pandúrt, hanem maga is ilyen játékot űz a műfajjal. Rablócsínyeknek vélem a klisék csapdáit. Az olvasó kezdené újra meg újra komolyan venni a bűnügyi történetet, amikor szégyenkezve (?), felültetve (?), kioktatva (?) egy-egy ilyen csapdában kellene találnia magát. Vagy mégsem? Úgy annál rosszabb.

Az ironia, a paródia mindenesetre egyenetlenül működik Tar könyvében. Legmeggyőzőbb és legsikerültebb jelei, amelyek egyben ki is jelölnék a lehetséges stílusirányt, a morbid, horrorisztikus motívumok. Mindjárt ilyen a rejtélyes elvérvések járványa. Ilyen a bűntények, még mai viszonyainkhoz képest is, irreális torlódása. Ilyenek a gyilkosságok, kivégzések rafinált képzelettel kiagyalt válogatott szörnyűségei, amelyek – Tart ismerve – nyilván a hétköznapi valóságból valók. Ilyen az a horrorparódiába illő fordulat, hogy egy hullának vélt ember, a magát Júliaként átmeneti tetszhálálba altató méregkeverő házmaster egyszer csak föléled a boncteremben, majd amikor később, már lábadozása közben, a főnővér oda dugja el egy közeli pásztoróra reményében, a bonc-master mégis fölboncolja.

A groteszk humornak van egy másik rétege, amely nemigen illeszkedik a szürreális színezetű morbiditásokhoz. Ez afféle kisrealista, anekdotikus, joviális, publicisztikus humor. Olykor már-már kabaréhumor. A *Szürke galamb* teli van az utcák, a lakások, a kocsmák, a rendőrség aktuális hétköznapi életének olyan komikus-képtelen részleteivel, amelyek csak távolról érintkeznek a cselekmény eseményeivel, többnyire fölöslegesnek tűnnek, és végeredményben töltelék anyagnak bizonyulnak. Ilyenek az OST-WEST nevű egyszemélyes lakótelepi rádióadó viszontagságaira vonatkozó részletek, a járvány örvén beiktatott novellisztikus életképek vagy ilyenek a kiehéztet vagy nimfomán nők rosszízű és monoton változatai. Még magának a „bűnnek” a gyűrűzése is áttekinthetetlen, ami persze, mint aktuális probléma, igaz ugyan, de nem ilyen kusza írói ábrázolásban.

A humor, a parodizálás továbbá rendre kihagy. A „bűnregény” és paródiájának kettőssége mintha nem egyszerre, párhuzamosan, hanem felváltva érvényesülne. Képtelen és ironikus túlzások, morbiditások, irodalmi stilizációk után hosszú szakaszokon át az a benyomásunk, hogy itt most „élesben” folyik a történet. Sőt még az érzelmességbe is átcsúszik. Akármennyire idézetnek olvassuk is Molnár hadnagy vívódásait és helytállását, amikor az elveszett, majd újra megtalált kisleányról, vagy Négeréről, az árván hányódó cigányfiúról van szó, és amikor végül a bűn árnyékában az árvák összesimulnak, akkor ezt aligha minősíthetjük másnak, mint kínos stílusteremtésnek.

Végül felemás kettősség jellemzi a *Szürke galamb* szerkezetét is. Egyfelől önkényes, sőt úgyszólván erőszakos az az írói beavatkozás, amely a cselekmény egységét és folyamatosságát (egyébként joggal) megkérdőjelezve jelenetek, epizódok összefüggéstelennek és tetszőlegesen sugallt sorrendjén keresztül akar regénykompozíciót létrehozni. Másfelől jól kivehető, sőt úgyszólván kihívó az az írói eljárás, amely a töredezettségben, a szakadozottságban is érvényesíti a konvencionális műfaji sémákat. A késleltetés, az „altatás”, az alakoskodás, a bűjőcska vagy éppenséggel a rabló-pandúr mint szerkezeti alapelv valószínűleg jól illett volna Tar Sándor kétarcúnak szánt vállalkozásához, de a különféle anyagok és hangnemek csapongó változtatása végeredményben a (posztmodern?) játékosságnak inkább csak a nehézkes látszatát kelti, amely alól kilóg az egyenes vonalú, homogén, realista elbeszélés csökevényes lólába.

Az a Tar módra törőlmetszett „realista” krimi, amely végül is nem készült el, az én „elvárás horizontom” szerint a „Cég” túlélési és hatalomszerzési manővereiről szólhatott volna. Másnak talán másról. Ami végül is elkészült és olvasható, abban most több a sikerületlen irodalmias mesterkedés, mint „A te országod”-ra, „A mi utcánk”-ra vagy „Az ő Cégük”-re vonatkozó írói felfedezés. (Magvető, 1996)